Conference on Social Sciences and Humanities Research (CSSHR)
volume. 3 № 8
CSSHR
EYIB
EDUCATIONAL YIELD INSIGHTS & BREAKTHROUGHS
ISSN: 3060-4648

QISHLOQ XO‘JALIGIDAGI INNOVATSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHDA KREDIT XATARINI BOSHQARISH

Botirova Mushtariy Muzaffarovna
tayanch doktorant
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya. Tezisda qishloq xo‘jaligidagi innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda kredit xatarini boshqarish masalalari yoritilgan. “Biznesni rivojlantirish banki” ATB kredit portfeli sifati 2020-2025 yillarda Markaziy bankning muammoli kreditlar to‘g‘risidagi ma’lumotlari va bankning MHXS bo‘yicha hisobotlari asosida bank tizimi bilan qiyoslab tahlil qilingan. Muammoli kreditlar ulushi 2023-2024 yillarda tizim ko‘rsatkichidan sezilarli oshgani va qishloq xo‘jaligi kreditlari bo‘yicha xatarni alohida baholash imkoni yo‘qligi aniqlangan. Xatarni segmentlar kesimida o‘lchash, erta ogohlantirish, kafolat va sug‘urta bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion loyiha, qishloq xo‘jaligi, kredit xatari, muammoli kreditlar, kutilayotgan zarar, MHXS 9.

Qishloq xo‘jaligidagi innovatsion loyihalar odatiy agrar kreditlarga qaraganda murakkabroq xatar tarkibiga ega. Ularda an’anaviy ob-havo va narx xatariga yangi texnologiyani o‘zlashtirish xatari, daromadga chiqishning uzoq muddati va garovning yetishmasligi qo‘shiladi. Shu sababli innovatsion loyihalarni moliyalashtirish hajmini oshirish bank kredit portfeli sifatini saqlagan holdagina barqaror bo‘ladi.

Kredit xatarini baholashning zamonaviy yondashuvi kutilayotgan zararni defolt ehtimoli, defoltda yo‘qotish ulushi va defolt paytidagi qarz summasi ko‘paytmasi sifatida aniqlaydi [1]:

$$EL = PD \times LGD \times EAD$$

MHXS 9 standarti esa kreditlarni xatar darajasiga qarab uch bosqichga ajratib, xatari sezilarli oshgan kreditlar bo‘yicha butun muddatga kutilayotgan zararni hisoblashni talab qiladi [2]. Qishloq xo‘jaligida bu ko‘rsatkichlarning o‘ziga xos jihati bor: bir hududdagi qarz oluvchilar bir xil ob-havo sharoitiga bog‘liq, shuning uchun ularning defoltlari bir vaqtda yuz beradi. M. Miranda va J. Glauber aynan shu tizimli xatar tufayli qishloq xo‘jaligi sug‘urtasi bozorlari xususiy asosda barqaror ishlay olmasligini ko‘rsatgan [3]. J.B. Hardaker va hammualliflar esa qishloq xo‘jaligida xatarni boshqarish vositalarini xatarni kamaytirish, taqsimlash va o‘tkazish guruhlariga ajratgan [4].

“Biznesni rivojlantirish banki” ATB kredit portfelining sifati Markaziy bankning muammoli kreditlar to‘g‘risidagi ma’lumotlari va bankning moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) bo‘yicha hisobotlari asosida tahlil qilindi (1-jadval).

1-jadval.

“Biznesni rivojlantirish banki” ATB kredit portfeli va uning sifati (yil oxiriga)[1]

Ko‘rsatkich	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Kredit portfeli, mlrd so‘m	13 823	17 496	20 292	21 801	22 527	24 552
Muammoli kreditlar, mlrd so‘m	210	749	790	1 935	1 915	1 110
Muammoli kreditlar ulushi: bankda, %	1,5	4,3	3,9	8,9	8,5	4,5
bank tizimida, %	2,1	5,2	3,6	3,5	4,0	3,0
Farq (bank - tizim), foiz bandi	**-0,6**	**-0,9**	**0,3**	**5,4**	**4,5**	**1,5**
Bankning tizim kredit portfelidagi ulushi, %	5,0	5,4	5,2	4,6	4,2	4,1
Qishloq xo‘jaligiga kreditlar (MHXS, yalpi), mlrd so‘m	990,4	1 356,8	1 231,2	-	2 471,2	1 203,7
Qishloq xo‘jaligining yalpi kredit portfelidagi ulushi (MHXS), %	7,1	7,6	5,9	-	9,7	4,7

1-jadvaldan ko‘rinadiki, 2020-2025 yillarda bank kredit portfeli 13 823 mlrd so‘mdan 24 552 mlrd so‘mga, ya’ni 1,8 barobar oshgan. Biroq o‘sish bilan birga muammoli kreditlar ham ko‘paygan: ularning hajmi 2020 yildagi 210 mlrd so‘mdan 2023 yilda 1 935 mlrd so‘mga yetgan. Muammoli kreditlar ulushi 2020-2021 yillarda bank tizimidagidan past bo‘lgan, 2023-2024 yillarda esa 8,9 va 8,5 foizni tashkil etib, tizim ko‘rsatkichidan 4,5-5,4 foiz bandiga yuqori bo‘lgan. 2025 yilda bu ko‘rsatkich 4,5 foizgacha qisqargan, lekin bank tizimidagi 3,0 foizdan hali ham 1,5 foiz bandiga yuqori.

Qishloq xo‘jaligi kreditlari hajmi 2020-2024 yillarda 990,4 mlrd so‘mdan 2 471,2 mlrd so‘mga oshgan, 2025 yilda esa 1 203,7 mlrd so‘mgacha, ya’ni qariyb ikki barobar kamaygan. Ularning yalpi portfeldagi ulushi 9,7 foizdan 4,7 foizga tushgan. Ochiq hisobotlarda muammoli kreditlar tarmoqlar yoki kredit mahsulotlari kesimida berilmagan. Shu sababli qishloq xo‘jaligidagi innovatsion loyihalar bo‘yicha kredit xatarini tashqi tahlilchi ham, bankning o‘zi ham alohida baholay olmaydi.

Tahlil natijalari asosida qishloq xo‘jaligidagi innovatsion loyihalar bo‘yicha kredit xatarini boshqarishning quyidagi yo‘nalishlari taklif etiladi:

- muammoli kreditlar va kutilayotgan zararni loyiha turi (intensiv bog‘, issiqxona, chorvachilik, qayta ishlash), kredit mahsuloti va imtiyozli davr kesimida alohida hisobga olish;
- imtiyozli davr tugagach, loyiha daromadga chiqishi kerak bo‘lgan davrda qarzga xizmat ko‘rsatish koeffitsientini (DSCR) choraklik kuzatish va uning 1,2 dan pasayishini erta ogohlantirish belgisi sifatida qo‘llash;
- MHXS 9 bo‘yicha xatari sezilarli oshgan kreditlarni aniqlash mezonlariga ob-havo hodisalari va hosil yo‘qotilishini qo‘shish;

[1] Manba: Markaziy bankning tijorat banklari muammoli kreditlari to‘g‘risidagi ma’lumotlari (keyingi yil 1 yanvar holatiga) [5; 6] va bankning MHXS bo‘yicha hisobotlari [7; 8] asosida muallif tomonidan tuzilgan. Qishloq xo‘jaligi kreditlari MHXS hisobotidagi kreditlarning iqtisodiyot tarmoqlari bo‘yicha tahlilidan olingan (yalpi balans qiymati); ularning ulushi MHXS bo‘yicha yalpi kredit portfeliga nisbatan hisoblangan. 2023 yil uchun tarmoq kesimi foydalanilgan hisobotlarda berilmagan.

• garov yetishmasligini qisman kafolatlar bilan, tizimli ob-havo xatarini esa qishloq xo‘jaligi sug‘urtasi bilan qoplash orqali xatarning bir qismini bankdan tashqariga o‘tkazish.

Xulosa qilib aytganda, “Biznesni rivojlantirish banki” ATBda 2022-2024 yillarda kredit portfelining tez o‘sishi muammoli kreditlar ulushining keskin oshishi bilan kechgan, 2025 yilda esa vaziyat yaxshilangan. Qishloq xo‘jaligidagi innovatsion loyihalarni moliyalashtirishni kengaytirish uchun kredit xatarini segmentlar kesimida o‘lchash va tizimli xatarni sug‘urta hamda kafolatlar orqali taqsimlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework. Comprehensive Version. - Basel: BIS, 2006. - 333 p.

2. IFRS Foundation. IFRS 9 Financial Instruments. - London: IASB, 2014.

3. Miranda M.J., Glauber J.W. Systemic Risk, Reinsurance, and the Failure of Crop Insurance Markets // American Journal of Agricultural Economics. - 1997. - Vol. 79, No. 1. - P. 206-215.

4. Hardaker J.B., Lien G., Anderson J.R., Huirne R.B.M. Coping with Risk in Agriculture: Applied Decision Analysis. 3rd ed. - Wallingford: CABI, 2015. - 276 p.

5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida ma’lumot (2024 yil 1 yanvar holatiga) // https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/1569300/

6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida ma’lumot (2026 yil 1 yanvar holatiga) // https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3326207/

7. “Qishloq qurilish bank” ATB. Consolidated Financial Statements for the Year Ended 31 December 2021 and Independent Auditor’s Report // https://brb.uz/assets/fs2021.pdf

8. “Biznesni rivojlantirish banki” ATB. Consolidated Financial Statements for the Year Ended 31 December 2025 and Independent Auditor’s Report // https://brb.uz/assets/fs_ar-brb-2025-(eng)-(1).pdf